

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІЗМАЙЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПЕДАГОГІЧНИЙ
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ, ДОШКОЛЬНОЇ, ПОЧАТКОВОЇ
ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Анатомія, фізіологія, патологія дітей з основами валеології

Освітній ступінь молодший бакалавр

галузь знань 01 Освіта/Педагогіка

спеціальність 016 Спеціальна освіта

спеціалізація 016.01 - логопедія

освітня програма Спеціальна освіта (логопедія)

тип дисципліни обов'язкова

Ізмаїл – 2020

ПОГОДЖЕНО:

Гарант освітньо-професійної програми
Боднар Н.М.

ПОГОДЖЕНО:

Голова ради з якості вищої освіти
педагогічного факультету
Сич Ю.І.

РЕКОМЕНДОВАНО:

кафедрою загальної педагогіки, дошкільної,
початкової та спеціальної освіти
протокол № 10 від 20.05.20

Завідувач кафедри Іванова Д.Г.

Розробник програми: к.пед.н., доц. Мондич О.В.

Рецензенти програми: к. біол. н., доц. Баштовенко О.А.

© Мондич, 2020
© ІДГУ, 2020

1. ОПИС ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Розподіл годин за навчальним планом	
	Денна	Заочна
Кількість кредитів: 6	Лекції:	
	22	
Модулів:	Практичні заняття:	
Загальна кількість годин: 180		
Рік вивчення дисципліни за навчальним планом: 1	Лабораторні заняття:	
	12	
Семестр: 1	Семінарські заняття:	
	24	
Тижневе навантаження (год.):	Консультації:	
- аудиторне:	2	
- самостійна робота:	Індивідуальні заняття:	
Форма підсумкового контролю: екзамен		
Мова навчання: українська	Самостійна робота:	
	120	

2. МЕТА ДИСЦИПЛІНИ

Предмет вивчення навчальної дисципліни «Анатомія, фізіологія, патологія дітей з основами валеології»: анатомія - розділ біології, що вивчає морфологію людського організму, його систем і органів. Предметом вивчення анатомії людини є форма і будова, походження і розвиток людського організму. Фізіологія - наука про закономірності функціонування та регулювання біологічних систем різного рівня організації, про межі норми життєвих процесів і хворобливих відхилень від неї. Валеологія – наука про здоров'я та його збереження.

Метою вивчення дисципліни є: професійна підготовка майбутнього фахівця спеціосвіти, який отримує високий рівень знань про ріст і розвиток людського організму, його специфіку у кожному віковому періоді, що забезпечує необхідну ефективність навчально-виховного процесу, застосування нових методів навчання, профілактику відхилень стану здоров'я, а також для використання здобутих знань на роботі, у власному побуті і родині. Курс покликаний надати майбутнім спеціалістам загальні знання анатомо-морфологічних особливостей будови людського організму та спадкові аномалії розвитку дітей з метою збереження і життя, і здоров'я людини. Знання курсу є формування гуманістично зорієтованого професійного світогляду спеціаліста, який розуміє та сприймає проблеми дітей з різними патологіями психофізичного та ін. розвитку, сприяє їх вирішенню.

Вивчення цього курсу сприяє вивченю закономірностей росту, розвитку, навчання й виховання дітей з особливими освітніми потребами; творчих здібностей студентів і формує певний рівень теоретичних і практичних знань, які здобуваються у різних формах: лекції, спостереження, семінарські і лабораторні заняття, контрольні роботи, самостійне опрацювання літератури, написання ессе, презентацій та інше. Особливу увагу у курсі приділяється системному аналізу формування психофізіологічних функцій в онтогенезі людини. Охарактеризування вчення про ВНД, яке розкриває основу і закономірності психічної діяльності людини. Значення цих закономірностей є важливим фундаментом для глибокого вивчення і осмислення поведінки людей.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Анатомія, фізіологія, патологія дітей з основами валеології» є:

Методичні – підготувати студентів з теоретичних питань анатомії, фізіології та основ валеології в об'ємі необхідному фахівцю для плідного виховання і навчання дітей з особливими потребами.

Пізнавальні – ознайомитись із анатомо-морфологічними особливостями організму людини та знання про будову і функції спадкового апарату, співвідношення ролі генотипу та зовнішніх впливів у формуванні фенотипу, успадкування ознак, які впливають на розвиток дитини.

Практичні – навчити студентів використовувати теоретичні знання на практиці, використовувати методи організації навчально-виховного процесу з метою збереження здоров'я дітей, розуміти значення лікувальних заходів, та проводити систему профілактичних дій, спрямованих на збереження здоров'я, реабілітацію, компенсацію втрачених функцій організму, навчити працювати з дітьми з особливими потребами в інклюзивному класі.

Результатом вивчення курсу має бути ознайомлення майбутніх спеціалістів з функціонуванням усіх систем людського організму в нормі і відхиленнях, а також профілактикою різноманітних патологічних порушень. сформувати у студентів уявлення про організм як єдину саморегулюючу систему, функціональні особливості якого змінюються у процесі онтогенезу, ознайомити студентів із закономірностями функціонування нервової тканини та м'язової тканин, закономірностями подразнення клітин, механізмами виникнення і поширення збудження. Розширити уявлення про функції різних відділів центральної нервової системи дитячого організму. Сформувати практичні навики і вміння фізіологічного експерименту, які набувають студенти у процесі виконання лабораторних робіт, ознайомити студентів з основними генетичними дослідженнями та генетичними хворобами. Розширити уявлення про основні дитячі захворювання органів цілісного організму.

Передумови для вивчення дисципліни - шкільний курс біології, анатомії, хімії, фізики, гігієни що забезпечує логічний внутрішній взаємозв'язок.

Міждисциплінарні зв'язки: інші біологічні дисципліни, які вивчалися в школі, гігієна, безпека життєдіяльності.

3. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Вивчення навчальної дисципліни передбачає формування та розвиток у студентів компетентностей та програмних результатів навчання відповідно до освітньо-професійної програми ««СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА (ЛОГОПЕДІЯ)»

Інформація про компетентності та відповідні їм програмні результати навчання за дисципліною

Шифр	Назва
Загальні компетентності (ЗК)	
ЗК2	Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.
ЗК6	Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями
ЗК7	Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях
Спеціальні (фахові, предметні) компетентності (ФК)	
СК3	Здатність удосконалювати власну професійну діяльність.

СК4	Здатність супроводжувати навчально-корекційний процес з урахуванням психофізичних, вікових особливостей та індивідуальних освітніх потреб осіб з порушеннями розвитку в інклузивних та інтегрованих освітніх закладах.
СК7	Здатність до застосування сучасних знань про особливості розвитку дитини як суб'єкта освітньо-корекційного процесу.
СК8	Здатність до застосування професійних медико-біологічних знань і практичних умінь і навичок, що виступають теоретичними основами побудови змісту освітньо-корекційного процесу.
СК9	Здатність до особистісного та професійного самовдосконалення та саморозвитку.
Програмні результати навчання(ПРН)	
ПРН1	Знати першооснови анатомії, фізіології, патології дітей з основами валеології; здатний застосовувати елементи теоретично-прикладної підготовки в професійній діяльності.
ПРН2	Володіти елементами медико-біологічних знань при вирішенні навчально-виховних завдань освітнього середовища для дітей з особливими потребами.
ПРН3	Знати сучасні методи діагностики психічного і фізичного розвитку й індивідуально-типологічних відмінностей дітей з особливими освітніми потребами.
ПРН6	Знати технологію педагогічного супроводу здобувачів освіти з порушеннями мовлення в освітньому процесі закладів освіти
ПРН11	Розуміти природу і знати вікові особливості дітей з різними рівнями розвитку в нормі, особливості розвитку дітей з порушеннями розвитку, індивідуальні відмінності дітей з особливими потребами
ПРН14	Здатний вчитися впродовж життя і удосконалювати з високим рівнем автономності здобуті під час навчання компетенції

Матриця відповідності компетентностей результатам навчання за дисципліною

Шифр компетентності	Результати навчання			
	Знання	Уміння	Комуникація	Автономість та відповідальність
ЗК2	Знає як зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та	Вміє використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя. Вміє зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у	Вміє організовувати діяльність учнів з дотриманням правил здоров'язбереження школярів.	-Вчитися упродовж життя і удосконалювати з високим рівнем автономності набути під час навчання кваліфікацію. - Аналізувати соціально значущі світоглядні проблеми, приймати рішення на основі сформованих ціннісних орієнтирів. - Створювати

	форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.	загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій		рівноправний і справедливий клімат освітнього середовища.
ЗК6	Знає технологію навчання і вміє оволодівати сучасними знаннями	Вміє оволодівати сучасними знаннями	Знає та розуміє індивідуальні особливості навчання різнорідних груп учнів, демонструє готовність застосовувати диференційний підхід до їх навчання, організовувати освітній процес з урахуванням їх особливих потреб.	Відповідально ставиться до забезпечення охорони життя і здоров'я учнів у освітньому процесі та позаурочній діяльності.
ЗК7	Знає застосовувати знання практичних ситуаціях як у	Вміє застосовувати знання практичних ситуаціях у	Знає та розуміє функціонування усіх систем людського організму в нормі і відхиленнях, а також володіє профілактикою різноманітних патологічних порушень	Відповідально ставиться до забезпечення охорони життя і здоров'я учнів у освітньому процесі та позаурочній діяльності.
СК3	Здатність удосконалювати власну професійну діяльність.	Вміє удосконалювати власну професійну діяльність	Знає та розуміє, що потрібно вчитися все життя та удосконалювати свої знання	Вчитися упродовж життя й удосконалювати з високим рівнем автономності набуту під час навчання кваліфікацію. Приймати рішення на основі сформованих ціннісних орієнтирів.
СК4	Здатність супроводжувати навчально-корекційний процес	Вміє супроводжувати навчально-корекційний процес	Знає та розуміє як супроводжувати навчально-корекційний процес з урахуванням	Здатний створювати рівноправний і справедливий клімат, що

	урахуванням психофізичних, вікових особливостей та індивідуальних освітніх потреб осіб з порушеннями розвитку інклюзивних інтегрованих освітніх закладах.	урахуванням психофізичних, вікових особливостей та індивідуальних освітніх потреб осіб з порушеннями розвитку інклюзивних інтегрованих освітніх закладах	психофізичних, вікових особливостей та індивідуальних освітніх потреб осіб з порушеннями розвитку в інклюзивних та інтегрованих освітніх закладах	сприяє навчанню всіх учнів, незалежно від їх соціальних та культурних особливостей, та з урахуванням особливих освітніх потреб.
СК7	Здатність до застосування сучасних знань про особливості розвитку дитини як суб'єкта освітньо-корекційного процесу.	Вміє застосовувати сучасні знання про особливості розвитку дитини як суб'єкта освітньо-корекційного процесу.	Знає та розуміє як застосовувати сучасні знання про особливості розвитку дитини як суб'єкта освітньо-корекційного процесу.	Відповідально ставиться до забезпечення охорони життя і здоров'я учнів у освітньому процесі та позаурочній діяльності.
СК8	Здатність застосування професійних медико-біологічних знань і практичних умінь і навичок, що виступають теоретичними основами побудови змісту освітньо-корекційного процесу.	Вміє застосовувати професійні медико-біологічні знання і практичні уміння і навички, що виступають теоретичними основами побудови змісту освітньо-корекційного процесу.	Знає та розуміє професійні медико-біологічні знання і практичні уміння і навички, що виступають теоретичними основами побудови змісту освітньо-корекційного процесу.	Відповідально ставиться до забезпечення охорони життя і здоров'я учнів у освітньому процесі та позаурочній діяльності.
СК9	Здатність до особистісного професійного самовдосконалення та саморозвитку	Вміє вдосконалювати та професійно розвиватись	Знає та розуміє значення здатності до особистісного та професійного самовдосконалення та саморозвитку	Вчитися упродовж життя й удосконалювати з високим рівнем автономності набуту під час навчання кваліфікацію. Приймати рішення на основі сформованих ціннісних орієнтирів.
ПРН1	Знати першооснови анатомії, фізіології, патології дітей з основами валеології; здатний	Вміє застосовувати елементи теоретично-прикладної	Знає та розуміє анатомію, фізіологію, патологію дітей з основами	Здатний створювати рівноправний і справедливий клімат, що

	застосовувати елементи теоретично-прикладної підготовки професійній діяльності.	в підготовки професійній діяльності.	валеології; здатний застосовувати елементи теоретично-прикладної підготовки професійній діяльності.	сприяє навчанню всіх учнів, незалежно від їх соціальних та культурних особливостей, та з урахуванням особливих освітніх потреб.
ПРН2	Володіти елементами медико-біологічних знань при вирішенні навчально-виховних завдань освітнього середовища для дітей з особливими потребами.	Вміє застосовувати елементи медико-біологічних знань при вирішенні навчально-виховних завдань освітнього середовища для дітей з особливими потребами.	Знає та розуміє як елементи медико-біологічних знань при вирішенні навчально-виховних завдань освітнього середовища для дітей з особливими потребами.	Відповідально ставиться до забезпечення охорони життя і здоров'я учнів у освітньому процесі та позаурочній діяльності.
ПРН3	Знати сучасні методи діагностики психічного і фізичного розвитку й індивідуально-типологічних відмінностей дітей з особливими освітніми потребами.	Вміє застосовувати сучасні методи діагностики психічного і фізичного розвитку й індивідуально-типологічних відмінностей дітей з особливими освітніми потребами.	Знає та розуміє сучасні методи діагностики психічного і фізичного розвитку й індивідуально-типологічних відмінностей дітей з особливими освітніми потребами.	Відповідально ставиться до забезпечення охорони життя і здоров'я учнів у освітньому процесі та позаурочній діяльності. Вміє застосовувати різні методи з урахуванням стану дитини
ПРН6	Знати технологію педагогічного супроводу здобувачів освіти з порушеннями мовлення в освітньому процесі закладів освіти	Вміє застосовувати технологію педагогічного супроводу здобувачів освіти з порушеннями мовлення в освітньому процесі закладів освіти	Знає та розуміє технологію педагогічного супроводу здобувачів освіти з порушеннями мовлення в освітньому процесі закладів освіти	Відповідально ставиться до забезпечення охорони життя і здоров'я учнів у освітньому процесі та позаурочній діяльності. Вміє застосовувати різні методи з урахуванням стану дитини
ПРН11	Розуміти природу і знати вікові особливості дітей з різними рівнями розвитку в нормі, особливості розвитку дітей з	Вміє розуміти природу і знати вікові особливості дітей з різними рівнями розвитку в нормі, особливості	Знає та розуміє природу і знання вікових особливостей дітей з різними рівнями розвитку в нормі, особливості	Відповідально ставиться до забезпечення охорони життя і здоров'я учнів у освітньому процесі та

	порушеннями розвитку, індивідуальні відмінності дітей з особливими потребами	розвитку дітей з порушеннями розвитку, індивідуальні відмінності дітей з особливими потребами	розвитку дітей з порушеннями розвитку, індивідуальні відмінності дітей з особливими потребами	позаурочній діяльності. Вміє застосовувати різні методи з урахуванням стану дитини
ПРН14	Здатний вчитися впродовж життя і вдосконалювати з високим рівнем автономності здобуті під час навчання компетенції	Вміє вчитися впродовж життя і вдосконалювати з високим рівнем автономності здобуті під час навчання компетенції	Знає та розуміє значення вчитися впродовж життя і вдосконалювати з високим рівнем автономності здобуті під час навчання компетенції	Вчитися впродовж життя і вдосконалювати з високим рівнем автономності набути під час навчання кваліфікацію. Приймати рішення на основі сформованих ціннісних орієнтирів.

4. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ДИСЦИПЛІНИ

№ з/п	Назви модулів / тем	Кількість годин (денна форма навчання)							Кількість годин (заочна форма навчання)						
		Аудиторні	Лекції	Семінарські (практичні)	Лабораторні	Консультації	Індивідуаль- ні заняття	Самостійна робота	Аудиторні	Лекції	Семінарські (практичні)	Лабораторні	Консультації	Індивідуаль- ні заняття	Самостійна робота
1.	Вступ. Загальні уявлення про будову і функціонування організму. Предмет, об'єкт, завдання та методи дослідження.	4	2	2				12							
2.	Анатомія і фізіологія опорно-рухової системи. Остеологія.	8	2	2	4			12							
3.	Особливості будови і фізіології органів дихання.	6	2	2	2			12							
4.	Система кровообігу. Морфо-функціональні особливості крові. Будова серця, його особливості.	8	2	4	2			12							
5.	Морфо-функціональні особливості видільної системи	4	2	2				12							

	людини. Нирки. Анатомо-фізіологічні особливості шкіри												
6.	Морфо-функціональні особливості органів травної системи. Обмін речовин та енергії. Основи раціонального харчування.	6	2	2	2			12					
7.	Залози внутрішньої секреції, вплив гормонів на ріст і розвиток організму.	4	2	2				12					
8.	Анатомія і фізіологія нервової системи.	4	2	2				12					
9.	Вища нервова діяльність та її вікові особливості.	10	4	4	2			12					
10.	Вікова фізіологія і гігієна аналізаторів.	4	2	2				12					
Проміжний контроль		2				2							
Підсумковий контроль (для екзаменів)													
Разом:		60	22	24	12	2		120					

5. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

5.1. Зміст навчальної дисципліни за темами

Тема 1. Вступ. Анatomія та фізіологія як науки. Загальні уявлення про будову і функціонування організму. Предмет, об'єкт, завдання та методи дослідження. Поняття про валеологію

Зміст теми.

Поняття про анатомію і фізіологію. Завдання наук, методологія. Організм – єдина система. Рівні організації організму. Молекулярний рівень. Клітинний рівень. Цитологія. Тканинний рівень організації організму людини. Гістологія.

Структурна одиниця організму. Будова клітини: поверхневий апарат, біологічні мембрани, складові частини, органели. Клітина як біологічна система. Будова клітини, тканини, органів та систем організму.

Валеологія – наука про здоров'я та здоровий спосіб життя. Що входить в категорію «здоровий спосіб життя»? Задачі валеології. Медична та педагогічна валеологія.

Тема 2. Анatomія і фізіологія опорно-рухової системи

Зміст теми.

Біологічне значення опорно-рухової системи. Загальні відомості про скелет: форма, з'єднання, будова і хімічний склад кісток, ріст кісток, частини скелета. Запобігання викривленню хребта і розвитку плоскостопості. Основні питання / ключові слова: опорно-рухова система, остеологія, артрологія, скелет, кістки: довгі трубчасті, плоскі, короткі, змішані; остеон, остеоцити, остеобласти, хрящ, хондроцити; типи з'єднання кісток (суглоб, синартроз, діартроз).

Загальні відомості про будову м'язів та їх основні групи у людському тілі. Вікові особливості м'язового апарату. Профілактика та перша медична допомога при травматичних пошкодженнях опорно-рухового апарату.

Значення фізичної культури у розвитку опорно-рухового апарату. Недостатній рівень рухової активності – гіподинамія, як фактор ризику проблем зі здоров'ям. Гігієнічні основи фізичного виховання учнів. М'язова дистрофія. Миастенія.

Тема 3. Особливості будови і функції органів дихання.

Зміст теми

Біологічне значення дихання. Газообмін у легенях і тканинах. Загальна будова органів дихання (носова порожнина, носоглотка, горло, трахея, бронхи, легені). Голосові зв'язки. Утворення голосу. Дихальні рухи (механізм вдиху і видиху). Типи дихання. Глибина і частота дихання. Газообмін у легенях і тканинах. Регуляція дихання. Особливості дихання під час спокою та фізичної роботи. Дихальні вправи для формування правильної дикції. Захисні дихальні рефлекси. Особливості будови носової порожнини, придаткових пазух у дітей. Аденоїди. Зміни типу дихання у дітей з віком. Формування правильної дихання у дітей. Вплив фізичного навантаження на показники зовнішнього дихання у дітей та підлітків. Значення рухової активності для розвитку дихальної системи. Вплив паління на органи дихання. Дихальна гімнастика. Вентиляція шкільних приміщень.

Причини розладів дихання та перша допомога при них. Перша допомога при зупинці дихання: у разі утоплення, ураження електричним струмом, близькавкою.

Інфекційні захворювання у дітей: риніт, фарингіт, ларингіт, трахеїд, гострий бронхіт, хронічний бронхіт, пневмонія, ГРВІ, бронхіальна астма.

Тема 4. Морфо-функціональні особливості крові та кровообігу організму.

Зміст теми

Внутрішнє середовище організму: кров, лімфа, тканинна рідина. Біологічне значення крові. Склад крові: плазма, формені елементи (еритроцити, лейкоцити, тромбоцити). Групи крові людини за системою АBO, резус-фактор. Аналіз крові, швидкість осідання еритроцитів, вміст гемоглобіну, лейкоцитарна формула. Імунітет. Роль І.І.Мечникова у створенні вчення про імунітет. Формування імунних реакцій організму. Зсідання крові як захисна реакція організму. Інфекційні хвороби і боротьба з ними. Органи кровообігу: серце і судини. Біологічне значення кровообігу. Рефлекторні впливи на діяльність серця і судин. Гуморальна регуляція кровообігу. Будова і робота серця (епікард, міокард, ендокард, перикард), стулкові, півмісяцеві клапани. Властивості серця – збудливість, автоматія, провідність, скоротливість – які забезпечують йому безперервну ритмічну діяльність. Фази серцевого циклу. Рух крові по судинах. Артеріальний тиск і способи його вимірювання. Лімфатична система. Лімфатичні вузли. Лімфа. Регуляція роботи серця. Велике і мале коло кровообігу. Кровоносні судини: (артерії, вени, капіляри), будова, функції. Регуляція роботи судин. Особливості кровообігу плоду. Вади серця. Атеросклероз. Гіпертонічна хвороба серця. Ішемічна хвороби серця. Вади серця. Атеросклероз. Гіпертонічна хвороба серця. Ішемічна хвороби серця. Профілактика та перша медична допомога при серцево-судинних захворюваннях, захворюваннях крові і кровотечах. Шкідливий вплив куріння й вживання алкоголю на серце і судини. Недокрів'я у дітей та підлітків, його профілактика. Значення рухової активності для розвитку серцево-судинної системи. Причини виникнення захворювань серцево-судинної системи. Реакція серцево-судинної системи на динамічне та статичне навантаження.

Тема 5. Морфо-функціональні особливості видільної системи людини. Анатомо-фізіологічні особливості шкіри .

Зміст теми

Біологічне значення процесів виділення. Органи виділення людини. Будова і функції сечовидільної системи людини: нирки, сечоводи, сечовий міхур, сечівник, нефрон, капсула Шумлянського-Боумена, звивистий каналець першого порядку, петля

Генле, звивистий каналець другого порядку, первинна сеча, вторинна сеча. Механізм утворення первинної і вторинної сечі. Анатомо-фізіологічні особливості сечової системи у дітей. Запальні явища сечовидільної системи. Утворення каменів в нирках, можливі причини каменеутворення. Профілактика захворювань сечовидільної системи.

Будова і функції шкіри. Профілактика захворювань шкіри. Гігієна шкіри. Принципи загартування організму. Профілактика і перша допомога при тепловому, сонячному ударах, опіках та обмороженнях.

Тема 6. Морфо-функціональні особливості органів травної системи. Обмін речовин та енергії.

Зміст теми

Біологічне значення травлення. Ферменти та їх значення. Система органів травлення : будова, функції. Травлення, органи травлення, травний канал, будова стінок травного каналу, травні залози, ротова порожнина, піднебіння, зів, зуби, язик, губи, глотка, стравохід, шлунок, кишечник: тонкий – 12-пала кишка, порожня кишка, клубова; товстий – сліпа, ободова і пряма кишки; травні залози (слинні, шлункові, кишкові, підшлункова, печінка) Особливості травлення в ротовій порожнині, шлунку, кишечнику. Регуляція травлення. Всмоктування в шлунково-кишковому тракті. Захисна властивість травного тракту. Профілактика шлунково-кишкових захворювань.

Обмін речовин як основна функція життя. Обмін білків, жирів, вуглеводів. Водний і мінеральний обмін. Вітаміни. Збереження вітамінів в їжі. Недостатнє харчування та його наслідки: дистрофія, обмеження росту, затримка статевого дозрівання. Надмірне харчування, ожиріння. Зміни в організмі при ожирінні.

Харчування та основи раціонального харчування. Харчовий раціон. Значення та фізіологічні принципи раціонального харчування. Дитяче харчування. Оздоровче та лікувальне харчування. Роздільне і змішане харчування. Вегетаріанство як система харчування.

Калорійність добового раціону. Якісний склад добового раціону. Режим та організація харчування. Профілактика харчових отруєнь. Джерела радіаційного забруднення їжі та його наслідки.

Тема 7. Залози внутрішньої секреції, вплив гормонів на ріст і розвиток організму.

Зміст теми

Загальні закономірності діяльності залоз внутрішньої секреції. Гуморальна регуляція функцій, ендокринні залози і їх вплив на розвиток і формування організму. Гормони. Основні питання / ключові слова: гормон, гуморальна регуляція; гіпоталамо-гіпофізарна система; гіпофункція, гіперфункція, гіпофіз, акромегалія, карликівість; епіфіз, мелатонін, щитоподібна залоза, тироксин, трийодтиронін, тиреокальцитонін; кретинізм, мікседема, прищітоподібні залози, паратгормон; вилочкова залоза (тимус), тимозин, тимопоетин; підшлункова залоза, інсулін, глюкагон; гіпоглікемія, цукровий діабет; надніркові залози, глюкокортикоїди: гідрокортизон, кортизон, кортикостерон, адреналін, норадреналін; бронзова хвороба; статеві залози, тестостерон, фолікулін, прогестерон, естроген; тканинні гормони, гормони нирки – ренін, еритропоетин, у деяких органах і клітинах – гістамін, серотонін тощо.

Щитоподібна залоза. Парашитоподібні залози. Гіпофіз. Епіфіз. Надніркові залози. Вилочкова залоза. Підшлункова залоза. Статеві залози. Статеве дозрівання. Гормони і стрес. Вплив фізичної культури на стресові стани.

Захворювання ендокринної системи: причини, ознаки, профілактика.

Тема 8. Анатомія і фізіологія нервової системи.

Зміст теми

Значення нервової системи; властивості нервової системи; загальний план будови нервової системи.

Поняття про рефлекс, рефлекторну дугу, збудження і гальмування, іррадіацію й індукцію в ЦНС. Властивості нервових центрів та процеси координації в ЦНС.

Будова, розвиток і функціональне значення різних відділів нервої системи, будова головного мозку, ретикулярна формація, лімбічна система мозку, сенсорні, моторні, асоціативні ділянки кори великих півкуль. Вегетативна нервова система.

Основні питання / ключові слова: нервова система, нервова тканина, аксон, нейрон, аксон, дендрит, нейроглія, ядра, кора, сіра і біла речовина, нервові волокна (мієлінові, безмієлінові); нерви (рухові, чутливі, змішані); синапс, медіатори; рефлекс, рефлекторна дуга, рецептори, аферентний шлях, нервовий центр, еферентний шлях, ефектор; спинний мозок, головний мозок, оболонки мозку: тверда, павутинна, м'яка; черепно-мозкові нерви, спинномозкові нерви, нервові сплетіння; довгастий мозок, міст, мозочок, середній мозок (первинні зорові бугри, задні слухові бугри, чорна субстанція, червоне ядро); проміжний мозок (таламус, епіталамус, гіпоталамус); ретикулярна формація; права і ліва півкулі; шари кори; лімбічна система; зони кори; вегетативна нервова система (симпатична, парасимпатична).

Тема 9. Вища нервова діяльність та її вікові особливості.

Зміст теми

Значення праць І.М.Сєченова та І.І.Павлова у вивчені функцій кори великого мозку. Розвиток вчення про вищу нервову діяльність.

Умовні і безумовні рефлекси (умовні, набуті). Механізм утворення умовного рефлексу. Гальмування умовних рефлексів. Рух і взаємодія кіркових процесів. Іррадіація, концентрація нервових процесів. Індукція. Аналіз і синтез подразнень в корі великого мозку. Домінанта. Динамічний стереотип. Поняття про пізнавальну діяльність людини. Увага: фізіологічний механізм, види, властивості.

Пам'ять: фізіологічні механізми та види. Емоції: фізіологічний механізм емоцій. Динамічний стереотип.

Перша і друга сигнальні системи. Типи ВНД.

Значення і будова вегетативної (автономної) нервової системи. Відділи вегетативної (автономної) нервової системи. Периферичний відділ симпатичної та парасимпатичної нервової системи. Регулювання діяльності внутрішніх органів.

Тема 10. Вікова фізіологія і гігієна аналізаторів.

Зміст теми

Значення сенсорних систем для організму людини. Зорова і слухова сенсорні системи. Відділи зорового аналізатора. Поняття про акомодацію, рефракцію Пропорційна, далекозора, короткозора рефракція. Поняття про бінокулярний зір. Відділи слухового аналізатора. Будова зовнішнього і середнього вуха Будова внутрішнього вуха. Механізм сприйняття звуку.

Вестибулярний апарат: будова і функції. Хеморецепторні сенсорні системи. М'язова, тактильна та температурна чутливість.

5.2. Тематика семінарських (практичних, лабораторних) занять.

СЕМИНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ:

Тема 1. Вступ. Загальні уявлення про будову і функціонування організму. Предмет, об'єкт, завдання та методи дослідження. Біохімічні та цитологічні основи спадковості. Основні поняття і терміни сучасної генетики. Особливості спадковості людини.

Тема 2. Анatomія і фізіологія опорно-рухової системи

Тема 3. Особливості будови і функції органів дихання.

Тема 4. Морфо-функціональні особливості крові та кровообігу організму.

Тема 5. Морфо-функціональні особливості видільної системи людини. Анатомо-фізіологічні особливості шкіри .

Тема 6. Морфо-функціональні особливості органів травної системи. Обмін речовин та енергії.

Тема 7. Залози внутрішньої секреції, вплив гормонів на ріст і розвиток організму.

Тема 8. Анатомія і фізіологія нервової системи.

Тема 9. Вища нервова діяльність та її вікові особливості.

Тема 10. Вікова фізіологія і гігієна аналізаторів.

Лабораторні заняття:

Тема 1: Визначення постави у дітей

Тема 2: Визначення плоскостопості у дітей

Тема 3: Оцінка функціонального стану серцево-судинної системи

Тема 4: Оцінка функціонального стану дихальної системи

Тема 5: Травна система.

Тема 6: Загальна будова нервової системи. Основи ВНД. Методика визначення властивостей уваги

5.3. Організація самостійної роботи студентів.

№ з/п	Вид роботи	Кількість годин		Форми звітності
		дenna	заочна	
1.	Опрацювання лекційного матеріалу	20		Конспект
2.	Підготовка до практичних занять.	20		Конспект
3	Підготовка до модульного контролю	10		Модульна контрольна робота
4.	Виконання індивідуальних завдань за темами: 1. підготовка доповідей-ессе 2. опрацювання наукових статей 3. підготовка до презентації результатів дослідження	10 2 20		Ессе Анотація Презентація
	Разом	120		

Тематика індивідуальних (групових) завдань

Індивідуальна навчально-дослідна робота є видом поза аудиторної індивідуальної діяльності бакалавра, результати якої використовуються у процесі вивчення програмового матеріалу навчальної дисципліни.

Індивідуальне навчально-дослідне завдання (ІНДЗ) з курсу – це вид науково-дослідної роботи бакалавра, яка містить результати дослідницького пошуку, відображає певний рівень його навчальної компетентності.

Мета ІНДЗ: самостійне вивчення частини програмового матеріалу, систематизація, узагальнення, закріplення та практичне застосування знань із навчального курсу, удосконалення навичок самостійної навчально-пізнавальної діяльності.

Зміст ІНДЗ: завершена теоретична або практична робота у межах навчальної програми курсу, яка виконується на основі знань, умінь та навичок, отриманих під час лекційних, семінарських занять і охоплює декілька тем або весь зміст навчального курсу.

Види ІНДЗ, вимоги до них та оцінювання:

- науково-педагогічне дослідження у вигляді ессе, виконання проектів, мультимедійних презентацій, готовання матеріалу до волонтерських заходів здоров'язбережувального характеру (охоплює весь зміст навчального курсу) – **30 балів**.

Орієнтовна структура ІНДЗ – науково-педагогічного дослідження у вигляді статті: вступ, актуальність, основна частина, висновки, додатки (якщо вони є), список використаних джерел. Критерії оцінювання та шкалу оцінювання подано відповідно у табл.1

Табл 1.

Шкала оцінювання ІНДЗ

Рівень виконання	Кількість балів, що відповідає рівню	Оцінка за традиційною системою
Високий	28-30	Відмінно
Достатній	20-27	Добре
Середній	11-19	Задовільно
Низький	0-10	Незадовільно

Критерії оцінювання індивідуальних завдань

Вид	Максимальна кількість балів
Анотування наукових статей	5
Ecce	5
Розробка проекту	5
Презентація	5

**Орієнтовна тематика досліджень з навчальної дисципліни
«Анатомія, фізіологія, патологія дітей з основами валеології»**

1. Особливості стану здоров'я населення України.
2. Шкідливий вплив куріння й вживання алкоголю на серце і судини.
3. Сумісність основних продуктів у харчуванні здорової людини, їх баланс.
4. Біологічна програма людини. Довголіття і старіння.
5. Вплив праці, фізичної культури і спорту на будову кісток і скелету в цілому.
6. Специфічні риси будови і функції скелету людини у зв'язку з прямоходінням, типами статури, впливом факторів зовнішнього середовища.
7. Вплив праці, фізичної культури і спорту на будову м'язів.
8. Аномалії (вади) розвитку серця.
9. Атеросклероз та причини його виникнення (роль холестерину та жирних кислот в органічних змінах стінок судин).
10. Вплив куріння та вживання алкоголю на травлення.
11. Недостатнє харчування та його наслідки: дистрофія, обмеження росту, затримка статевого дозрівання.
12. Малорухливий спосіб життя та його вплив на розвиток організму.
13. Суть і значення травлення. Вплив сучасних продуктів харчування на здоров'я людини.
14. Стрес і здоров'я.
15. Свідомість – як функція мозку.
16. Механізм виникнення цукрового діабету. Його прояви, та профілактика.
17. Вітаміни та їх значення для організму.
18. Вплив комп'ютера на зоровий аналізатор.
19. Шкідливий вплив куріння, наркотиків та вживання алкоголю на нервову систему.
20. ВІЛ-інфекція в Україні.
21. Етапи розвитку генетики
22. Особливості генетики людини
23. Генетика унікальності гамет
24. Порушення розходження хромосом у процесі мейозу, їх причини, механізми і наслідки
25. Роль спадковості і навколошнього середовища в мінливості ознак

26. Генетична небезпека, забруднення навколошнього середовища мутагенними чинниками
27. Генетично-модифіковані організми та їх вплив на здоров'я людини
28. Раціональне харчування, як спосіб збереження здоров'я

Оцінка з ІНДЗ є обов'язковим балом, який враховується при підсумковому оцінюванні навчальних досягнень студентів з навчальної дисципліни

Студент може набрати максимальну кількість балів за ІНДЗ – 30 балів.

6. ФОРМИ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

- 6.1. *Форми поточного контролю:* практичні заняття, індивідуальні завдання.
- 6.2. *Форми проміжного контролю:* модульна контрольна робота.
- 6.3. *Форми підсумкового контролю успішності навчання: екзамен*

7. ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Під час поточного контролю оцінюються відповіді студента на практичних заняттях, результати самостійної роботи з науковою літературою, а також якість виконання індивідуальних завдань.

Модульна контрольна робота проводиться в письмовій формі.

Зразок варіанту модульної контрольної роботи:

1. Визначте рівні організації організму людини
2. Вкажіть значення і функції крові. Кров як компонент внутрішнього середовища організму.
3. Які види ВНД ви знаєте? Охарактеризуйте їх.

ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

- 8.1. Шкала та схема формування підсумкової оцінки:

Підсумковий бал	Оцінка за традиційною шкалою
	залик
90-100	
70-89	зараховано
51-69	
26-50	
1-25	незараховано

- 8.2. Критерії оцінювання під час аудиторних занять.

Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів

Оцінка	Критерії оцінювання навчальних досягнень
5 балів	Оцінюється робота студента, який у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно, самостійно й аргументовано його викладає, глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних запитань та практичних завдань, використовуючи при цьому обов'язкову та додаткову літературу, вільно послуговується науковою термінологією, розв'язує задачі стандартним або оригінальним способом, наводить аргументи на підтвердження власних думок, здійснює аналіз та робить висновки.
4 бали	Оцінюється робота студента, який достатньо повно володіє навчальним матеріалом, обґрутовано його викладає, в основному розкриває зміст теоретичних запитань та практичних завдань, використовуючи при цьому обов'язкову літературу, розв'язує задачі стандартним способом, послуговується науковою термінологією. Але при висвітленні деяких питань не вистачає достатньої глибини та аргументації, допускаються при цьому окремі неістотні неточності та незначні помилки.

3 бали	Оцінюється робота студента, який відтворює значну частину навчального матеріалу, висвітлює його основний зміст, виявляє елементарні знання окремих положень, записує основні формули, рівняння, закони. Однак не здатний до глибокого, всеобщого аналізу, обґрунтування та аргументації, не користується необхідною літературою, допускає істотні неточності та помилки.
2 бали	Оцінюється робота студента, який достатньо володіє навчальним матеріалом, однак фрагментарно, поверхово (без аргументації й обґрунтування) викладає окремі питання навчальної дисципліни, не розкриває зміст теоретичних питань і практичних завдань.
1 бал	Оцінюється робота студента, який не в змозі викласти зміст більшості питань теми та курсу, володіє навчальним матеріалом на рівні розпізнавання явищ, допускає істотні помилки, відповідає на питання, що потребують однослівної відповіді.
0 балів	Оцінюється робота студента, який не володіє навчальним матеріалом та не в змозі його висвітлити, не розуміє змісту теоретичних питань та практичних завдань.

8.3. Критерії оцінювання індивідуальних завдань.

<i>Вид</i>	<i>Максимальна кількість балів</i>
Реферат	5
Опрацювання наукових статей	5
Презентація	5

Критерії оцінювання *esce*: самостійність та оригінальність дослідження, виконання поставлених завдань, здатність здійснювати узагальнення на основі опрацювання теоретичного матеріалу та відсутність помилок при оформленні цитування й посилань на джерела.

Критеріями оцінювання питань для самостійної підготовки є вміння студента визначати ключові позиції та тезово розкрити зміст питання.

Критеріями оцінювання презентації є її відповідність змісту доповіді студента за матеріалами дослідження та оригінальність візуального представлення.

8.4. Критерії оцінювання модульної контрольної роботи

Проміжний модульний контроль проводиться у формі письмових відповідей на теоретичні питання. Оцінювання проміжного контролю здійснюється за шкалою: - від «0» до «10».

Критеріями оцінювання є: повнота відповіді, аналіз теоретичного матеріалу, вміння обґрунтовувати власну думку.

8.5. Критерії оцінювання під час підсумкового контролю.

Підсумкова оцінка виставляється за результатами поточного та проміжного контролю та екзамену (40/10/50 відсотків).

9. ІНСТРУМЕНТИ, ОБЛАДНАННЯ ТА ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, ВИКОРИСТАННЯ ЯКИХ ПЕРЕДБАЧАЄ НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

Методичне забезпечення:

1. Інтерактивний комплекс навчально-методичного забезпечення дисципліни
2. Нормативні документи; ілюстративні матеріали.
3. Мультимедійні засоби (електронні підручники, словники, відео-матеріали; ресурси Інтернету).
4. Пакет тестових завдань.
5. Система дистанційного навчання «Moodle».

Питання до екзамену

з курсу «Анатомія, фізіологія, патологія дітей з основами валеології»

1. Предмет і завдання курсу **«Анатомія, фізіологія, патологія дітей з основами валеології».**
2. Короткий нарис історії анатомії та фізіології як науки.
3. Клітина людського організму: будова і функції.
4. Поняття про тканини. Класифікація тканин людського організму.
5. Епітеліальна тканина: особливості будови, функції, місцерозміщення в організмі.
6. Тканини внутрішнього середовища: особливості будови, функції, місцерозміщення в організмі.
7. Різновиди сполучної тканини: особливості будови, функції, місцерозміщення в організмі.
8. Різновиди м'язової тканини: особливості будови, функції, місцерозміщення в організмі.
9. Нервова тканина: особливості будови, функції, місцерозміщення в організмі.
10. Рівні організації організму людини.
11. Поняття про орган, фізіологічні системи органів, функціональні системи органів.
12. Організм як цілісна система. Нервова та ендокринна системи – їх роль в координації організму
13. Загальна будова опорно-рухового апарату та його функції. Будова, хімічний склад, класифікація кісток. Типи з'єднання кісток. Загальна будова скелету людини, хребта та грудної клітки.
14. Загальна будова скелетних м'язів та їх функції. Групи м'язів людського організму. Вплив фізичної активності на здоров'я
15. Внутрішні органи: місцерозміщення, функції. Класифікація внутрішніх органів за будовою.
16. Внутрішнє середовище організму. Кров: функції, склад, кількість. Лімфа: функції, склад.
17. Плазма крові: склад, функції. Будова і функції еритроцитів. Будова і функції лейкоцитів. Будова і функції тромбоцитів.
18. Органи серцево-судинної системи: будова, функції. Форма, положення, будова і функції серця.
19. Будова і функції судинної системи. Артерії. Вени. Капіляри. Велике коло кровообігу. Мале коло кровообігу.
20. Біологічне значення дихання. Загальна будова органів дихання.
21. Носова порожнина, носоглотка: особливості будови, функції. Гортань. Трахея, бронхи. Легені: особливості будови, функції. Механізм дихальних рухів. Нервова і гуморальна регуляція дихання.
22. Біологічне значення травлення. Загальна будова і функції органів травлення. Ротова порожнина. Глотка, стравохід. Шлунок: будова, функції.
23. Тонка кишка: будова, функції. Товста кишка: будова, функції. Печінка, її роль у процесах травлення. Підшлункова залоза, її роль у процесах травлення.

24. Ферменти та їх функції. Які бувають та де виробляються.
25. Сечовидільна система: будова, функції. Будова і функції нирок. Нефрон - найменша структурно-функціональна одиниця нирки. Механізм утворення первинної та вторинної сечі.
26. Біологічне значення залоз внутрішньої секреції. Поняття про гормони. Механізм дії гормонів. Гіпоталамо-гіпофізарний комплекс.
27. Щитоподібна залоза: місцерозміщення, гормони та їх вплив на організм.
28. Прищітоподібні залози: місцерозміщення, гормони та їх вплив на організм.
29. Гіпофіз: місцерозміщення, гормони та їх вплив на організм. Епіфіз: місцерозміщення, гормони та їх вплив на організм.
30. Надниркові залози: місцерозміщення, гормони та їх вплив на організм.
31. Вилочкова залоза: місцерозміщення, гормони та їх вплив на організм.
32. Підшлункова залоза: місцерозміщення, гормони та їх вплив на організм.
33. Статеві залози: місцерозміщення, гормони та їх вплив на організм.
34. Біологічне значення і загальний план будови нервової системи.
35. Поняття про нейрон. Сіра і біла речовина. Синапси. Передача нервового імпульсу
36. Нервовий центр. Властивості. Порівняти з нервовим волокном.
37. Рефлекторна дуга.
38. Безумовні та умовні рефлекси. Їх значення
39. Центральна нервова система. Її структури. Будова та функції
40. Периферична нервова система.
41. Соматична нервова система.
42. Вегетативна (автономна) нервова система. Парасимпатичний відділ вегетативної нервової системи, його центри, периферичні утворення, функції.
43. Симпатичний відділ вегетативної нервової системи, його центри, периферичні утворення, функції.
44. Будова і функції спинного мозку.
45. Спинномозкові нерви, їхнє формування, гілки, утворення сплетень.
46. Будова і функції головного мозку. Оболонки головного мозку, їхнє кровопостачання й іннервація. Відділи головного мозку
47. Будова і функції кори великих півкуль головного мозку.
48. Вища нервова система. Типи вищої нервової системи
49. Типи пам'яті
50. Сон, його фази. Значення.
51. Загальна будова і функції аналізаторів.
52. Зоровий аналізатор: будова, функції.
53. Слуховий аналізатор: будова, функції.
54. Вестибулярний апарат: будова, функції.
55. Будова і функції нюхового аналізатора.
56. Будова і функції смакового аналізатора.

10. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Основна:

1. Анатомія, фізіологія, патологія дітей з основами генетики : навч. посіб. для студ. пед. ф-тів ун-тів / [Л. І. Прокопенко, О. А. Біда, Г. В. Луценко та ін.]. – Черкаси : ЧНУ, 2011. – 361 с.
2. Анатомія та фізіологія дитячого організму. Основи медичних знань. Валеологія : навч.-метод. посіб. / Н. І. Коцур, Л. П. Товкун, Н. І. Годун, О. М. Миздренко. – Переяслав-Хмельницький : О. М. Лукашевич, 2014. – 322 с.
3. Маруненко І.М., Неведомська Є.О., Бобрицька В.І. Анатомія і вікова фізіологія з основами шкільної гігієни: Курс лекцій для студ. небіол. спец. вищ. пед. навч. закл. – К.: Професіонал, 2006. – 480 с.

4. Неведомська Є. О. Анатомія людини і спортивна морфологія: навч. посіб. для практичних і самостійних робіт для студ. вищ. навч. закл. / Євгенія Олексіївна Неведомська. – К. : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2018. – 77 с.
5. Неведомська Є. О. Анатомія людини і спортивна морфологія: навч. посіб. для практичних і самостійних робіт для студ. вищ. навч. закл. / Євгенія Олексіївна Неведомська. – К. : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2019. – 77 с.
6. Маруненко І. М. Генетика людини з основами психогенетики : навч. посіб. / І. М. Маруненко, О. В. Тимчик, Є. О. Неведомська; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. – К., 2011. – 230 с.
7. Маруненко І. М. Анатомія, фізіологія, еволюція нервової системи: Навчальний посібник / І. М. Маруненко, Є. О. Неведомська, Г. І. Волковська. – К.: Центр учебової літератури, 2013. – 184 с.
8. Волкової В. А. Анатомія людини : підручник / В. А. Волкової, Л. М. Малоштан – Х. : БУРУН і К., 2010. – 336 с.
9. Маруненко І. М. Основи валеології: навч.-метод. посіб. з питань проведення практичних і самостійних робіт [для студ. небіол. спец. вищ. навч. закл.] / І. М. Маруненко, Г. І. Волковська, Є. О. Неведомська. – 3-те вид. перероб. і доп. – К. : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2014. – 48 с.
10. Методи оцінки фізичного розвитку і здоров'я дитячого населення : навч. посіб. / Нац. мед. акад. післядиплом. освіти ім. П. Л. Шупика, Каф. гігієни харчування і гігієни дітей та підлітків ; уклад.: О. П. Івахно, І. П. Козярін, Ю. В. Немцева. – 2-ге вид., переробл. і доп. – К. : Центр ДЗК, 2014. – 127 с.
11. Коляденко Г.І. Анатомія людини: підручник / Г.І. Коляденко. – 5-те вид. – Київ: Либідь, 2009. – 384 с.
10. Музика Ф.В. Анатомія людини: навч. посіб. / Музика Ф.В., Гриньків М.Я., Куцериб Т.М. Львів: ЛДУФК, 2014. 359 с.
12. Сидоренко П.І. Анатомія та фізіологія людини / П.І. Сидоренко, Г.О. Бондаренко, С.О. Куц. Вид. 4-е, випр. Київ: Медицина, 2012. 199 с.
13. Неведомська Є. О. Гігієна: навч.-метод. посіб. з питань проведення практичних робіт [для студ. небіол. спец. вищ. навч. закл.] / Є. О. Неведомська, І. М. Маруненко. – 3-те вид. перероб. і доп. – К. : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2015. – 35 с.
14. Тлумачний словник-довідник з анатомії, фізіології, патології дітей з основами генетики : навч. посіб. для студ. пед. ф-тів ун-тів / [О. А. Біда, Л. І. Прокопенко, Г. В. Луценко та ін.]. – Черкаси : ЧНУ, 2011. – 170 с.
15. Сидоренко П.І. Анатомія та фізіологія людини / П.І. Сидоренко, Г.О. Бондаренко, С.О. Куц. Вид. 4-е, випр. Київ: Медицина, 2012. 199 с.
16. Черкасов В. Г. Анатомія людини: навч. посіб. / В.Г. Черкасов, С.Ю. Кравчук. Вінниця: Нова Книга, 2011. 639 с.

Додаткова:

17. Безруких М. М. Трудности обучения в начальной школе. причины, диагностика, комплексная помощь / М. М. Безрукых.–М.: Эксмо, 2009.–464 с.
18. Дворчук О. І. Особливості впливу вчителя початкових класів на психофізіологічний стан дитини в сензитивний період її розвитку / О. І. Дворчук, К. С. Лотоцька, К. П. Ципло // Вісн. Черкас. ун-ту. Сер. Пед. науки. –2010.–Вип. 189, ч. 1.–С. 121-126.
19. Дубровинская Н. В. Психофизиология ребенка. Психофизиологические основы детской валеологии: учеб. пособие для вузов / Н. В. Дубровинская, Д. А. Фарбер, М. М. Безрукых. – М.: ВЛАДОС, 2000. – 144 с.
20. Ефимова В. М. Физиологические основы здоровьесберегающей педагогики [учебное пособие] / В. М. Ефимова. – Симферополь : Антиква, 2009. – 120 с.
21. Маруненко І. М. Анатомія і вікова фізіологія з основами шкільної гігієни: Курс лекцій для студ. небіол. спец. пед. навч. закл. / І. М. Маруненко, Є. О. Неведомська, В. І. Бобрицька. – К.: ВД Професіонал, 2006. – 480 с.

22. Маруненко І. М. Психогенетика : навч. посіб. для студентів ВНЗ / І. М. Маруненко, О. В. Тимчик, Є. О. Неведомська; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. – Київ, 2015. – 292 с.
23. Маруненко І. М. Анатомія, фізіологія, еволюція нервової системи: навчальний посібник / І. М. Маруненко, Є. О. Неведомська, Г. І. Волковська. – К.: Центр учебової літератури, 2012. – 184 с.
24. Мойсак О. Д. Основи медичних знань і охорони здоров'я : навчальний посібник для студентів педагогічних закладів освіти / О. Д. Мойсак. 5-е видання, виправлене та доповнене.–К.: Арістей, 2008.–616 с.
25. Основи нейрофізіології та вищої нервової діяльності : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Е. Д. Боярчук, С. В. Левенець, С. В. Гаврилюк. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Т. Шевченка», 2010. – 166 с.
26. Петришина О. Л.Анатомія, фізіологія і гігієна дітей молодшого шкільного віку / О. Л. Петришина,Є. П. Попова.–К.: Вища школа, 1982. – 192 с.
27. Прищепа И. М. Возрастная анатомия и физиология : учеб. пособие / И. М. Прищепа.–Минск : Новое знание, 2006.–416 с.
28. Развитие мозга и формирование познавательной деятельности ребенка/Под ред. Д. А. Фарбер, М. М. Безруких.–М.: НОУ ВПО «МПСИ». 2009.–432 с.
29. Терлецька Л. Г. Психологічні властивості учнів початкових класів / Л. Терлецька // Бібліотека «Шкільного світу». – 2003. –N2 (Психолог на педраді). – С. 38-48.
30. Чорнокульський С. Т. Анатомія центральної нервової системи. Навчально-методичний посібник / С. Т. Чорнокульський.– К. : Книга плюс, 2003. – 160

Інформаційні ресурси

1. <http://nduv.gov.ua> - бібліотека ім. В. І. Вернадського.
2. <http://ekniga.com.ua> – інформаційно-пошукова система-каталог з електронної літератури: книжки, довідники, словники, енциклопедії, підручники і т. д.
3. <http://7ua.net> – електронна бібліотека: енциклопедії, словники, підручники, будь-яка література.
4. <http://lib.com.ua> – сайт електронної бібліотеки.
5. Електронний підручник з анатомії людини. Режим доступу:
https://drive.google.com/file/d/0B_jORfZbHWtIdFNlbjFsWWNINVBi2lOU0tzA3JDdEI4ZTRR/view
6. Електронний підручник з анатомії людини. Режим доступу: 40
https://www.yakaboo.ua/anatomija-ljudini-pidruchnik-1643645.html#media_popup_photos
7. Електронний підручник з фізіології людини. Режим доступу:
https://drive.google.com/file/d/0B3CdYIn65_x0YXpjWXprobHU1RTQ/view
8. <http://meduniver.com/Medical/Anatom/> Анатомія людини в малюнках
9. http://www.med-edu./basic-science/anatom/acland_anatomy Атлас з анатомії людини Acland's

11. ДОПОВНЕННЯ ТА ЗМІНИ, ВНЕСЕНІ ДО РОБОЧОЇ ПРОГРАМИ В 20__ / 20__ Н.Р.¹

¹ Доповнення та зміни до робочої програми додаються на окремому аркуші, затверджуються на засіданні кафедри до початку навчального року